

Багров М.В.

РЕГІОНАЛЬНА ГЕОПОЛІТИКА - НОВИЙ НАПРЯМОК ГЕОГРАФІЧНОЇ НАУКИ

Про феномен геополітики свідчить поява останнім часом нових геополітичних шкіл, значне зростання публікацій з проблеми в Сполучених Штатах Америки, Росії, інших країнах. Особливо приємно, і я на цьому хочу наголосити, що геополітика зараз визнана в незалежній Україні не тільки як політична, але й як географічна наука. Останнє досягнуто завдяки працям та зусиллям таких вчених, як Я. Б. Олійник, М. Д. Пістун, А. В. Степаненко, О. І. Шаблій, П. Г. Шищенко.

Ренесанс геополітики зумовлений декількома причинами. Зупинюсь на одній з них: за останні 10-15 років, коли суспільство переходить з фази постіндустріального у фазу інформаційного, якісно змінився світопорядок, світ став зараз єдиною системою, в якій будь-які порушення, зміни, навіть незначні, не кажучи вже про такі події, що нещодавно відбулись у США, вмиль викликають зміни в тій нестійкій рівновазі, яка зберігається на нашій планеті. Новий світопорядок ми назвали "зімкненим".

На першій схемі видно, що замкнений геополітичний світ - це частина цивілізаційного середовища, яка представлена різними просторовими полями, які розвиваються в геоісторичному просторово-часовому вимірі і в сукупності створюють інтегроване геополе - світову геополітичну мозаїку. Іншими словами, зімкнений геополітичний світ - це цілісна структура, в якій постійно - відбуваються саморегулюються численні геополітичні процеси, а це означає, що він повинен будуватися на принципах взаємовідносин і компромісів, тобто, на консенсусно-орієнтованих доктринах і концепціях.

Зверну увагу ще на один факт, який має суттєве значення. Якщо раніше велика частина досліджень із геополітики була присвячена вивченню подій планетарного масштабу, то зараз з'являється все більше робіт прикладного характеру, які прагнуть виробити певні рекомендації зі стратегічної лінії поведінки або ряду держав, або навіть окремої держави в новому світопорядку.

Такий розподіл геополітики на два великих напрями нам здається надзвичайно важливим, бо це передбачає, що фундаментальним принципом

геополітики є можливість проводити дослідження в різних масштабах. На нашу думку, саме складання таких своєрідних різномасштабних сценаріїв, з урахуванням чинників часу та інших якраз і є завданням геополітики на нинішньому етапі.

Здавалось б, що все це створює сприятливі об'єктивні передумови для того, щоб географія брала участь у розробці геополітичних сценаріїв світу. Нажаль, в реальності ми маємо справу майже з протилежним. До того ж, це є дивним зважаючи на те, що у всіх класичних геополітичних доктринах, концепціях, географії відводилась важлива роль, її називали "розумом держави".

Відсутність географічного базису в геополітичних дослідженнях і розробках звичайно знижує імідж нашої науки, не дає їй змоги зайняти місце, яке вона заслуговує, враховуючи, що географія здатна інтегрувати навколо себе інші науки для розгляду різних аспектів геополітичного розвитку. Водночас вона втрачає дійовий механізм за допомогою якою б отримала можливість входження до управлінських структур влади.

В роботі "Регіональна геополітика сталого розвитку" нами зроблена спроба заповнити цю прогалину, перейти від загальних міркувань про геополітику, коли, як правило, береться та експлуатується якась яскрава ідея до створення наукових основ нового напрямку географії регіональної геополітики. Метою нашого дослідження було з одного боку - розробка теоретико-методологічного апарату цієї науки, з другого - випробування його на модельному, ключовому геополітичному регіоні. Адже саме в таких регіонах зароджуються, концентруються та виявляються дуже гострі соціально-економічні, політичні та інші протиріччя і створюються, по суті, міждержавні проблеми, які вимагають в подальшому свого розв'язання.

Крим, за нашим глибоким переконанням, є саме таким регіоном, своєрідним нервовим геополітичним вузлом, де гострота політичних, етно-соціальних та інших проблем виявляється дуже відчутно, їх чималий потенційний заряд відомі далеко за межами України і досить широко розглядались у працях вчених-геополітиків.

Російських Р. Гаджієва, О. Дугіна, В. Колосова, В. Нартова; вітчизняних - В. Дергачева, О. Шаблій, В. Цибулькіна, В. Шедякова; кримських - В. Бокова, подружжя Кисельових, А. Мальгіна, А. Никіфорова.

Мені протягом тривалого часу довелося брати активну участь у розв'язанні самих різних проблем управління Кримом. Практичні результати цієї роботи відомі. Це відродження автономної Республіки Крим, прийняття Закону України про розмежування повноважень між органами державного управління, України та АРК, Указу Президента України про режим відкритої економіки, розробка програм розвитку Криму в том числі, до 2010 року.

Все взяте разом і спонукало нас спробувати узагальнити той емпіричний матеріал, який ми накопичили і маємо в своєму розпорядженні. Розглянемо деякі аспекти цієї проблеми.

В Криму в кінці 80-х років, насамперед, внаслідок його соціально-політичної специфіки, процес регіоналізації був усвідомлений раніше, ніж в інших регіонах України. Тоді не всі сприймали деякі наші наукові опрацювання та практичні політичні дії спрямовані на отримання Кримом економічної самостійності.

Тепер багато наших колишніх опонентів у минулому погоджуються з нами, що то був не шлях до сепаратизму, а швидше, навпаки, прагнення задушити сепаратизм, використовуючи економічний механізм у

відповідь на прояви тенденції регіоналізму.

Про те, що ця світова тенденція об'єктивно прокладає собі дорогу, свідчить та робота, яка зараз проводиться в Україні по наопрацюванню правової і інформаційної бази регіоналізації. Етапним в цьому відношенні є Указ Президента України про концепцію державної регіональної політики, де чітко поставлені ті завдання, на вирішення яких ми повинні зараз спрямувати свої зусилля.

Тепер спробуємо відповісти на питання: які завдання повинна вирішувати регіональна геополітика, тобто який вона повинна мати статус, що є об'єктом та предметом її дослідження.

Підкреслимо, що та ніша, яку займає кожний суб'єкт геополітичного світу в процесі цивілізаційного розвитку, головним чином, залежить від географічного фактору, а саме потенціалу географічного положення; сусідства з тими суб'єктами, з якими необхідно ділити певний геополітичний простір, враховуючи інтереси, можливості, які можуть як співпадати, так і навпаки.

Вважаю, що в такому контексті визначенням місця та ролі геополітичних суб'єктів в зімкнутому світопорядку, векторів їх розвитку, не

займається жодна з географічних дисциплін. Це дає нам право розглядати регіональну геополітику як новий напрямок географічної науки.

Перед нею стоїть головне завдання - якомога досконаліше знати сутність процесів, що відбуваються на окремих цілісних територіях, маючи на увазі направленість регіонального розвитку, етногенезу, міжнаціональних та інших відношень. З цього випливає міждисциплінарний інтегративно-наскрізний характер регіональної геополітики.

Наголошуючи на необхідності придання регіональній геополітиці особливого статусу, хочу звернути увагу ще на одну обставину. У геополітики і географії різне відношення до часу. Географія більше зосереджена на тому, що уже відбулося, які фактори цьому сприяли. Тобто вона живе більше в ретроспективному часі. В геополітиці час - це стріла вперед: вона повинна відповісти на питання, що буде завтра, через кілька років.

Отже, на нашу думку, генеральне завдання регіональної геополітики - це передбачення і управління процесами, які відбуваються на конкретній цілісній території. В цьому сенсі, як географічно-інтегрований вид науково-практичної діяльності, регіональна геополітика в нашому розумінні, є конструктивна географія регіону.

Об'єктом регіональної геополітики виступає територія як багатоаспектне явище, яке характеризується в просторово-часовому, структурному і функціональному відношенні; через систему зв'язків виробничих і невиробничих економічних сфер та багатограних соціальних спрямувань.

Предметом регіональної геополітики виступають структурно-змістовні елементи регіону та геополітичні відношення з іншими, а також відносно динамічна єдність в середині регіону (співвідношення й протистояння різних сил та спрямувань: економічних, політичних, соціально-етнічних, релігійно-конфесійних тощо).

В алгоритмі регіонального геополітичного аналізу, який нами запропоновано, приділяється велика увага як основному парадигмальному принципу, на якому базується проведене дослідження так і окремим парадигмам, особливо важливим для регіональної геополітики.

На нашу думку, головний парадигмальний принцип повинен виходити з того, що тільки та держава, яка здатна створювати найкращі умови для використання природних, історичних, господарських, соціально-культурних,

етнічних особливостей тих регіонів, які до неї входять, одержить можливість для нарощування свого потенціалу і могутності.

Стосовно окремих парадигм, то в сучасних умовах регіональна геополітика повинна спиратись на три парадигми.

Враховуючи, що останнє десятиріччя двадцятого століття радикально змінило наші уявлення про процес, перспективи розвитку людства, що майбутнє життя по суті неможливе без переходу до концепції сталого розвитку, особливу роль набуває ноосферна парадигма. Ця концептуальна ідея В. І. Вернадського по суті визначає, якими зараз повинні бути відношення між Природою і Людиною. Тільки завдяки цьому можна розробити таку методологію оцінювально-прогностичної діяльності, яка дозволить регіональну мету сталого розвитку трансформувати в умови та показники, які будуть важливі і відповідатимуть вимогам кожної конкретної людини. Немає необхідності говорити про те, як це важливо для Криму.

Друга парадигма регіональної геополітики - це етнонаціональна, тому що обов'язковим атрибутом геополітичного регіону є соціоетнічна цілісність. Вона спирається на два різних розуміння етносу. Традиційне етнонаціональне за Бромлєєм, та етногенетичне за Л. Гумільовим.

На нашу думку етногенетичний принцип, принаймні в Криму, більш перспективний. Він допомагає знімати гостроту міжнаціональних проблем українців, росіян, кримських татар, бо всі вони, згідно з цією концепцією, рівноправні в національному і територіальному відношеннях.

Стан соціуму конкретної території найкраще можна пояснити архетипічною парадигмою, яка визначає готовність, або неготовність соціуму до мобільних трансформацій, які відбуваються за його внутрішніми переконаннями.

Зазначимо, що консолідація народу на архетипічній основі дуже важлива і актуальна проблема Криму. За термінологією Л. Гумільова зараз тут відбувається активне, болоче, але історично неминуче формування субетносу. Якщо ми зацікавлені в тому, щоб регіональний етногенез закінчився якомога скоріше, ми

повинні зробити все, щоб Крим став для всіх "малою Вітчизною".

Глибоко переконаний в тому, що саме така геополітична доктрина - це фундамент стабільності, добробуту і процвітання Криму зараз і в майбутньому. Від цього, в значній мірі, буде також залежати і спокій у нашій державі. Тому треба розцінювати як дуже своєчасне доручення Президента України Кабміну та Академії наук України розробити концепцію "Крим -загальний дім для всіх". Аналізуючи парадигми розвитку і ті геополітичні процеси, які вони визивають, ми прийшли до висновку, що останні не відбуваються хаотично, а підкоряються певним закономірностям. Намагаючись їх сформулювати та систематизувати, ми скористались досвідом М. Реймерса, який узагальнив і частково переніс в екологію ряд суспільно-системних законів.

Саме таким чином вдалось вийти на формулювання семи закономірностей регіональної геополітики, наведених в таблиці 1. Відверто скажемо, не всіма вони зараз сприймаються, але для нас важливе не те, що назви їх дещо ускладнені, а те, що ці закономірності існують і мають як загально-наукове, так і регіонально-практичне значення.

Таблиця 1. **ЗАКОНОМІРНОСТІ РЕГІОНАЛЬНОЇ ГЕОПОЛІТИКИ**

№	Назва закономірності
1.	комплементарності компонент регіональної геополітичної системи
2.	взаємної конгруентності соціоетнічних компонентів
3.	просторово-часової організації етногенетичного простору регіону
4.	внутрішньої динамічної рівноваги регіонального етногенезу
5.	етногенетичної кореляції
6.	падіння природно-ресурсного потенціалу у часі
7.	зниження ефективності природокористування в історичному часі

Візьмемо, наприклад, три взаємопов'язані закономірності, які відображають характер стосунків між компонентами регіональної геополітичної системи:

- комплементарність, тобто взаємодоповнюваність;
- конгруентність - відповідність;
- та просторово-часову організацію етногенезу регіону.

їх проявами є те, що тривале співіснування субетносів на одній території можливе лише тоді, коли кожний з них займає "свою екологічну нішу", бо пристосовується до певної території, яка не зайнята

Іншими суб'єктами, якщо такої вільної екологічної ніши не має відбувається трансформація субетносу (наприклад, трансформація кримськотатарського субетносу в умовах репатріації)- Втрата будь-якого субетносу спричиняє дестабілізацію загального стану регіону.

Отже, виходячи зі сказаного, стратегія саморозвитку поліетнічного соціуму в Криму буде найскоріше виявлятися в комплементарному й конгруентному взамокорисному співіснуванні наявних субетносів. А хіба можна нехтувати закономірністю зниження ефективності природокористування в історичному часі, коли на наших очах знижується родючість ґрунтів, ефективність зрошування, а для Криму особливої ваги набирає збільшення витрат на підтримання екологічної рівноваги.

Приймаючи до уваги важливість для Криму його природно-ресурсного потенціалу і природного капіталу, ми в своєму дослідженні зробили акценти на концепцію інвайронментальної економіки, розглянули в загальному плані, яким чином у ринкових відносинах можна задіяти природний базис регіону. Для Криму зараз великої актуальності набуває методика обчислювання екологічної ренти. Справа в тому, що поки що "ядра привабливості" півострова (прекрасні ландшафти, землі рекреаційного використання) не мають ніякої економічної ціни, бо вони доступні кожному.

В той же час, коли люди не мають такої можливості, вони готові заплатити за користування природними благами, як за дефіцитний товар. Вважаємо, що цю готовність платити їй треба використати для визначення грошової ціни екологічного товару з допомогою методу виявлених переваг, який дозволяє виявити оптимальну ціну земельної ділянки з точки зору покупців.

Зупинимось тепер на понятті "геополітичний регіон як суб'єкт геополітики.

В нашому уявленні геополітичний регіон - це комплексний (багатомірний) організований простір, з чітко окресленою природно-географічною територією; зі специфічними історико-культурними та демографічними рисами, які у

сполученні з природними і соціо-історичними факторами диктують тип природокористування, характер матеріальних і нематеріальних сфер діяльності; а також визначають геополітичний вектор розвитку.

Спробуємо, керуючись цією дефініцією, розглянути Крим, як регіональну геополітичну систему. На наш погляд (рис. 1), вона складається з трьох інтегральних блоків: функціональний блок формує специфічність регіону, яка визначається через геополітичне положення, наповнення території (природний, економічний капітал, тощо), що є його здобутком і характеризує унікальність регіону. Другою складовою функціонального блоку є атрактивність регіону, яка показує не тільки зовнішню привабливість, але й приваб-

лівість території для бізнесу, з точки зору воєнно-стратегічної та економічної безпеки.

Інституціональний (регулятивний) блок представлений інформаційно-правовим середовищем регіону. Це динамічна частина регіональної геополітичної системи, яка досить часто змінює вектор своїх спрямувань.

Територіальний блок включає територію та акваторію, що знаходяться під юрисдикцією регіональної влади. Структура та організація території Криму унікальні, бо тут можна знайти "Внутрішню вісь", "Хартленд", "Рімленд", геополітичні центри різного ієрархічного рівня. Тобто у цьому відношенні Крим - це свого роду мікро континент.

Все це дає нам право стверджувати, що Крим має модельні риси геополітичного регіону, а саме: природні кордони, які в своїй більшості не підлягають перегляду; природно-ресурсну унікальність; чітку спеціалізацію в господарському комплексі України і можливість для самодостатнього розвитку; певну законодавче-нормативну самостійність; етнічну ідентичність, якою він відрізняється від інших регіонів України; особий статус, як території з ресурсами міжнародного користування.

Виходячи з положення Криму в геополітичній мезоструктурі Євразії, він долею приречений виконувати функцію "моста" та посередника між Україною, Росією, Середземномор'ям, Передньою Азією. Чим більш інтегрованою буде його економіка та соціально-етнічний простір, чим більш відкритим буде Крим для світових структур (через систему єврорегіонів, офшорних зон, міжнародного туризму, культурного, наукового і освітянського обміну), тим більш міцною буде його позиція та значення для України.

Після теоретико-методичної частини зупинюсь на деяких полгітико-екологічних аспектах сталого розвитку Криму. Зокрема, на сформульовані ноосферно-екологічні цілі такої) розвитку. На основі концепції та методів інвайронментальної економіки зроблено висновок про необхідність змін в стратегії землекористування, коли природний капітал може бути джерелом поповнення бюджету Крима а також досить вагомою частиною національного багатства України.

Враховуючи ті трансформаційні процеси, які зараз відбуваються в економіці, суспільстві, а також бажання досягти на території Криму еколого-соціально-економічного оптимума, нами були виявлені базові орієнтири довготривалого економічного розвитку, визначені пріоритетні напрямки перебудови господарського комплексу. На нашу думку, це особливо важливо, якщо врахувати, що структурна перебудова господарського комплексу повинна відбуватися не в рамках існуючої спеціалізації, а потребує корінних змін у виборі векторів розвитку.

Майбутній господарський комплекс повинен у максимальній мірі відповідати ресурсному потенціалу регіону. У зв'язку з цим була зроблена спроба створити карти "Геополітичного потенціалу" та "Геостратегічного прогнозу" (рис. 2, 3). Ми усвідомлювали, що на цих синтетичних картах повинні проявитись такі якості, закономірності, які можуть виникнути при певному суміщенні різних аналітичних зображень, що вони не можуть відбивати тільки те, що уже сталося. Головна їх функція - орієнтувати відповідальних осіб, користуватись цими картографічними зображеннями перше, ніж прийняти рішення.

Таким чином, проведене дослідження дозволило не тільки запропонувати нові концептуальні підходи в вирішенні проблем трансформації майбутнього господарського комплексу, але й показати, що Крим у перспективі буде розвиватись, як курортно-рекреаційний і торгово-фінансовий центр міжнародної о значення, з унікальним морегосподарським комплексом, інтенсивним, екологічно чистим сільським господарством із високотехнологічною переробною промисловістю, з сучасною інфраструктурою, яка буде сприяти перетворенню Криму в торгово-транспортно-транзитну територію. Ця стратегія дозволить йому стати не тільки самодостатнім регіоном, але й утвердитись як одному з пріоритетних і особливих об'єктів регіональної економіки України.